

HABBE

birimi olup 1/24 miskaldi. XV. yüzyıla kadar 0,18 gr. olan bu ağırlık daha sonra (1935'e kadar) 0,195 gr. oldu.

Uzunluk ölçüsü olarak habbe arşının (zirâ) askatı olarak kullanılmaktaydı. Şöyle ki: 1 arşın = 6 kabza (1 kabza = 4 parmak) = 24 parmak, 1 parmak -ki Mısır örfünde buna kırat da denilir- = 6 (yahut 7) arpa habbesi kabul edilmiştir. Burada standart kabul edilen arpa vasat olanıdır ve arpaların karınları biri diğerinin sırtına gelecek biçimde enine ve yatay konmalıdır. Arpanın daha standart hale getirilmesi ve miktarı konusunda çelişkiye düşüldüğünde başvurulacak bir esas olması için de yanyana konmuş 6 (bazılarına göre 7) katır kılı kalınlığında olan arpanın esas olduğu ifade edilmiştir. Şer'î arşının bu şekilde arpa ve katır kılı ile tesbitini Gazzâlî yapmıştır (bk. İbnü'l-Uhuvve, s. 88). Şer'î arşının 46,2 cm. olduğu bilindiğine göre 1 arşın 24 x 6 = 144 arpa, 1 arpa 46,2:144 = 0,320 cm. eder. M. Necmeddin el-Kürdî şer'î arşının uzunluğunu 48 cm. olarak bulmuştur. Buna göre 1 arpa 48:144 = 0,333 santimetredir.

Habbenin hacim ölçümünde de kullanıldığı görülmektedir. Takıyyüddin İbn Rezin, bir hacim ölçüsü olan Mısır kadehinin 32762 habbe miktarı tuttuğunu söyler. Ayrıca Hinz'in belirttiğine göre habbe Mısır'da bir alan ölçüsü olarak kullanılmakta ve 58,345 metrekareye tekabül etmektedir.

Muhtesipler, müşterilerin satıcılar tarafından aldatılmaması için bu ölçüleri kontrol ederlerdi. Şeyzerî ve İbnü'l-Uhuvve'den öğrenildiğine göre küçük ölçü birimleriyle ticaret yapan bazı tüccarlar, arpa ve buğdayı yağ içinde bekletip daha sonra iğne başlarını bunlara saplıyor, gölgede kurutuyorlardı. Böylece ağırlığı artan habbeler ilk biçimlerini alıyor ve yapılan hile belirsiz hale geliyordu. Bundan dolayı ağırlık birimlerinin ve habbelerin ayarlarını kontrol etmek muhtesiplerin görevleri arasında sayılmaktaydı.

BİBLİYOGRAFYA :

Lisânü'l-'Arab, "hbb" md.; Feyyûmî, *el-Misbâhu'l-münir*, "drh", "dnr", "rtl" md.leri; Firûzâbâdî, *el-Kâmûsü'l-muhtâ*, "hbb", "mkk" md.leri; Tehânevî, *Keşşâf*, I, 176, 274, 466, 500; Wensinck, *el-Mu'cem*, "habb", "habbe" md.leri; M. F. Abdülbâkî, *el-Mu'cem*, "habb", "habbe" md.leri; Ebû Dâvûd, "Büyü", 8; Nesâî, "Büyü", 54; İbn Hişâm, *es-Sire*², s. 277; Ebû Ubeyd, *el-Emvâl* (nşr. Muhammed Amâre), Kahire 1989, s. 626; Belâzûrî, *Fütûh*, Beyrut 1978, s. 452-453; Makdisî, *Ahşenû't-tekâsim*, s. 65-66, 182, 240, 417; Hârizmî, *Mefâtihu'l-*

ulûm, Kahire 1342 → Beyrut, ts. (Dârü'l-Kütüb-i-ilmîyye), s. 105; Şeyzerî, *Nihâyetü'r-rütbe fi talebi'l-hisbe*, Kahire 1946, s. 16-17, 19-20; İbn Hazm, *el-Muḥallâ*, V, 246, 248; Nevevî, *el-Mecmû'*, VI, 14-16; Karâfî, *ez-Zâhire* [baskı yeri yok], 1402/1982 (Matbaatü'l-Mevsûatü'l-fikhiyye), III, 10; İbnü'r-Rifâ, *el-İzâh ve't-tibyân fi ma'rifeti'l-mikyâl ve'l-mizân* (nşr. M. Ahmed el-Hârûfî), Dimaşk 1400/1980, tür.yer.; İbnü'l-Uhuvve, *Me'âlimü'l-kurbe fi ahkâmü'l-hisbe* (nşr. R. Levy), London 1938, s. 81-82, 85-86, 88; Huzâî, *Tahrîcü'd-delâlati's-sem'iy-ye*, s. 603-610, 614-616; İbn Haldûn, *Muḥaddime*, II, 701-704; Kalkaşendî, *Subḥu'l-a'sâ* (Şemseddin), II, 156; III, 506, 510, 512-513; Makrîzî, *en-Nûkudü'l-İslâmiyye* (nşr. M. Ali Bahrülulûm), Necef 1387/1967, tür.yer.; a.mlf., *İğâsetü'l-ümme bi-keşfi'l-gumme* (nşr. M. Mustafa Ziyâde-Cemâleddin eş-Şeyyâl), Kahire 1957, s. 50-51, 56-57; Aynî, *el-Binâye*, III, 95-96, 99-100; İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr* (Bulak), I, 521-523; Buhûti, *Keşşâfû'l-kunâ'*, II, 229; a.mlf., *er-Ravzû'l-mürbî' bi-şerhi Zâdi'l-müstakni'* (nşr. M. Abdurrahman Avad), Beyrut 1405/1985, s. 173; Abdurrahman Şeyhîzâde, *Mecma'u'l-enhur*, İstanbul 1328 → Beyrut, ts. (Dârü lhyâi't-türâsi'l-Arabî), I, 205; Haskefî, *ed-Dürü'l-müntekâ fi şerhi'l-Mülteke* (Abdurrahman Şeyhîzâde, *Mecma'u'l-enhur* içinde), I, 206; Haraşî, *Şerhu Muḥtaşarı Halil*, II, 167, 177; İbn Âbidîn, *Reddû'l-muhtâr* (Kahire), II, 296-297; Muhammed Hasan en-Necefi, *Cevâhirü'l-kelâm fi şerhi Şerâ'i'l-İslâm*, Beyrut, ts. (Dârü lhyâi't-türâsi'l-Arabî), XV, 174-177; Mahmud Bey, *Risâle fi'l-mekâyis ve'l-mekâyil'l-ameliyye bi'd-diyâri'l-Misriyye* (trc. Zîver Efendi), İstanbul 1290; Ali Paşa Mübârek, *el-Mizân fi'l-akyise ve'l-mekâyil ve'l-evzân*, Kahire 1309/1892, tür.yer.; Abdülkâdir el-Hatîb, *Takdîrü'l-evzân 'inde'l-müsîlimin*, Bulak 1312 → Dimaşk 1984; G. C. Miles, *Early Arabic Glass Weights and Stamps*, New York 1948, s. 4-6, 8; İbrâhîm Süleyman el-Âmilî, *el-Evzân ve'l-mekâdir*, Beyrut 1381/1962, tür.yer.; B. Kisch, *Scales and Weights: A Historical Outline*, New Haven 1965, tür.yer.; Cevâd Ali, *el-Mufaşşal*, Beyrut 1980, VII, 628-629; M. Necmeddin el-Kürdî, *el-Mekâdirü's-şer'iyye ve'l-ahkâmü'l-fikhiyyeti'l-müte'allika bihâ* [baskı yeri yok], 1404/1984 (Matbaatü's-Saâde), tür.yer.; Mustafa ez-Zehabî, "Tahrîrû'd-dirhem ve'l-mişkal ve'r-riṭl ve'l-mikyâl ve beyânü mekâdiri'n-nûkudü'l-mütedâvile bi-Mısır", *en-Nûkudü'l-Arabiyye ve'l-İslâmiyye ve 'ilmü'n-nümmiyyât* (nşr. Anistas el-Kermilî), Kahire 1987, s. 84-85; W. Hinz, *İslâm'da Ölçü Sistemleri* (trc. Acar Sevim), İstanbul 1990, tür.yer.; Abdülhay el-Kettânî, *et-Terâtibü'l-idâriyye* (Özel), II, 173-195; M. H. Sauvair, "Matériaux pour l'histoire de la numismatique et de la métrologie musulmanes", *JA*, XV (1880), s. 256-257; a.mlf., "Matériaux pour servis à l'histoire de la numismatique et de la métrologie musulmanes", *a.e.*, III (1884), s. 374, 388-391, 410-418; IV (1884), s. 296-300; VIII (1886), s. 488; J. A. Decourdemanche, "Etude métrologique et numismatique sur les misqals et les dirhems arabes", *Revue numismatique*, XII, Paris 1908, s. 209-239; E. V. Zambaur, "Habbe", *IA*, V/1, s. 2-3; a.mlf., "Habba", *EP*² (İng.), III, 10-11.

ŞÜKRÜ ÖZEN

HABBERENÂ

(bk. İHBÂR).

HABEB

(الخبب)

Mütedârik, mütedânî ve muhdes adlarıyla da bilinen Arap aruz bahirlerinden biri (bk. MÜTEDÂREK).

HABER

(الخبر)

Duyularla algılanıp nakledilen söz veya yazının içerdiği bilgi.

Sözlükte "bir nesneyi gereği gibi bildirmek için yoklayıp sınamak, bir şeyin iç yüzünden haberdar olmak" mânasına gelen *hubr* (hibre) kökünden türemiş bir isimdir. Terim olarak "geçmişte meydana gelen veya gelecekte vuku bulacak bir olayı bildiren söz, mahiyeti itibariyle doğru veya yanlış olma ihtimali bulunan söz" gibi farklı şekillerde tanımlanmıştır. Bu tanımların ortak noktaları haber konusunun duyularla algılanabilir olması, vahye dayanmışsa geleceğe de ait olabileceği hususlarıdır. Doğru veya yanlış oluşu, gerçeğe uyup uymaması haberin konusuna göre değişir. Bazı hususların doğruluğunu, bazılarının yanlışlığını onaylamak gerekli iken bir kısım haberlerin yanlış veya doğru olma ihtimali mevcuttur (aş. bk.).

Kur'ân-ı Kerîm'de *hubr* masdarı iki âyette, haber de iki ve cemi *ahbâr* üç âyette geçmektedir. Esmâ-i hüsnâdan olup "her şeyin iç yüzünden haberdar olan" mânasına gelen *habîr* ise kırk dört âyette yer almakta, bir âyette "bilen, vâkıf olan" anlamında kula nisbet edilmektedir (bk. M. F. Abdülbâkî, *el-Mu'cem*, "hbr" md.). Yine haber mânasına gelen *nebe'* kelimesi çoğul sigasıyla (*enbâ'*) birlikte yirmi dokuz âyette yer almakta, kökünü oluşturan *nübûet* ile (*nübüvvet*) bundan türemiş fiiller elli altı, *nebi* kelimesi de cemî sigalarıyla (*nebiyûn*, *enbiyâ*) seksen yerde geçmektedir (bk. a.g.e., "nb'e" md.). Râgıb el-İsfahânî *nebe'* kavramının, "mahiyeti itibariyle doğru veya yanlış olma ihtimali bulunan söz" mânasındaki haberden üç bakımdan farklı nitelik taşıdığını söyler: Önemli ve etkili bir olayı konu edinmesi, kesin bilgi içermesi, en azından zann-ı gâlib durumunda bulunması. Aslında *nebe'* derecesindeki bir haberin gerçeğe aykırı olmaması gerekir. Bundan dolayı *nebe'*

Kur'an'da hem "ilim" hem de "haber" anlamında kullanılmıştır (Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, "nb'e" md.; krş. Ebû'l-Bekâ, s. 886).

Hz. Peygamber'in Allah'tan vahiy yoluyla aldığı haberlerden oluşan Kur'an, insanların işlediği bütün fiillerin kaydedildiğini ve bunların âhirette kendilerine bildirileceğini açıklayarak haberin gerçeğe uygun olması gerektiğine işaret etmiş (et-Tevbe 9/94; Muhammed 47/21; el-Hucurât 49/6), insanın ibret alması için geçmiş milletlerden ilâhî emirlere uyanların veya uymayanların âkıbetlerine dair haberleri nakletmek suretiyle hakikatin keşfedilmesinde haberin oynadığı role dikkat çekmiştir. Böylece onu önemli bir bilgi kaynağı kabul etmiş, özellikle gayba dair haberlerin sağlam bir kaynağa dayandırılması gerektiğini vurgulamıştır (M. F. Abdülbâkî, *el-Mu'cem*, "nb'e" md.).

Haber ve nebe' kelimeleri hadislerde de yer almıştır (bk. Wensinck, *el-Mu'cem*, "hbr", "nb'e" md.leri). Duyular âlemiyle ilgili olarak haberin verdiği bilginin çok defa gözlerle dayanan bilgi kadar kesin olmadığını belirten Hz. Peygamber (*Müsned*, I, 215), kendisine Cebrâil vasıtasıyla sabah ve akşam semadan haber geldiğini açıklamıştır (*a.g.e.*, III, 4; Buhârî, "Enbiyâ", I, İbn Mâce, "Mukaddime", 11). Hadislerde belirtildiğine göre yahudiler gayba dair sordukları bazı haberleri kendilerine bildirmesi halinde onun nübüvvetine inanacaklarını vaad etmişlerdir. Bundan, onların gayba ilişkin haberleri bilmenin nübüvvet âlâmetlerinden birini teşkil ettiği kanaatinde oldukları anlaşılmaktadır (*Müsned*, I, 274).

Ebû'l-Hasan el-Eş'arî, gerekli şartları taşıyan haberlerin insana ait bilgi kaynaklarından birini oluşturduğunu kabul eder. Ona göre haber, duyularla ve akıl yürütmekle ulaşılması mümkün olmayan bilgileri elde etmek için başvurulması zorunlu bir kaynaktır. Haberlin geçerli olabilmesi için gerekli görülen şart, haber verenlerin belli bir sayıya ulaşmasına veya haberin bazı vasıflar taşımaya bağlı değildir; insanın bir konuda bilgisizliğini ve şüphesini giderip onda yeni bilgi meydana getirmesi haberlin bilgi vasıtası olması için yeterlidir. Kişinin bu tür bilgisi, bir konuyu ardarda destekleyen haberlerin sağladığı zaruri bir sonuç niteliğindedir (İbn Fûrek, s. 18). Eş'arî'nin, bu sözleriyle mütevâtir haberi kastettiği anlaşılmaktadır.

Kelâm ilmi açısından duyular ve akıl ile birlikte haberin vazgeçilmesi imkânsız üç temel bilgi kaynağından biri olduğu hususunda hemen hemen bütün âlimler

ittifak etmiştir. Konuyu epistemoloji açısından ele alan, haberin doğruluk ve yanlışlık bakımından incelenmesine ilişkin yöntemlerden bahseden ilk kelâm âliminin Vâsıl b. Atâ olduğu nakledilir (Ebû Hilâl el-Askerî, s. 255). Ebû Mansûr el-Mâtürîdî'ye göre haberin bilgi kaynağı olduğunu inkâr etmek sonuç itibarıyla çelişkiye götüreceğinden imkânsızdır. Aslında kişinin haberi inkâr ettiğini söylemesi, kendisine ait bir görüşü başkasına haber vermesinden başka bir şey değildir. Ayrıca insan, adına ve soyuna varıncaya kadar kimliğine ait bütün bilgilerle çevresinde yer alan çeşitli varlıklara ilişkin bilgilerinden başka, akıl yoluyla bilinmeyen ve kendi duyularının ötesinde vuku bulan olaylara ait bütün bilgileri ancak haber vasıtasıyla öğrenebilir. Özellikle sağlık için faydalı veya zararlı olan gıdaları denemek yahut akıl yürütmek suretiyle öğrenmek hayatî tehlikeler taşır. Bunların dışında çeşitli sanat ve mesleklerle ilgili bilgiler de haber yoluyla öğrenilir (*Kitâbü't-Tevhîd*, s. 7-8, 26-27). Mu'tezile âlimlerinden Kâdî Abdülcebbar haberin kesin bilgi kaynağı olabilmesi için haberi veren kişinin o konuda zaruri bilgiye dayanması ve haberin dörtten fazla kişi tarafından nakledilmesi gerektiğini ileri sürmüştür (*el-Muğnî*, XV, 333). Mâtürîdî âlimlerinden Ebû'l-Muîn en-Nesefî haberin ve haberleşmenin insanı hayvandan ayıran temel özelliklerden biri olduğunu söyler. Zira insan haber sayesinde bilmediği pek çok bilgiye ulaşabilmektedir. Bu bakımdan haberi inkâr etmek işitme duyusunu ve dilin varlığını reddetmek anlamına gelir. Bu durumda da insanla hayvan arasında bir fark kalmaz (*Tebşirâtü'l-edile*, I, 16).

Selefi temayül ile tanınan İbn Hazm, iki veya daha çok kişinin ayrı ayrı verdiği haberi insanın dikkate alması gerektiğini belirtir. Ona göre duyuların ötesinde vuku bulan bütün günlük olayların yanı sıra beşerî tecrübenin tamamını ihtiva eden tarihin esasını ancak haber vasıtasıyla bilmek mümkündür (*el-Faṣl*, I, 41, 42). İbn Teymiyye haberi akıl ve duyuların dışında üçüncü bir bilgi kaynağı olarak kabul etmesine rağmen, onun akıl ve duyuların ortak faaliyeti sonunda meydana gelen birleşik bir bilgi olduğunu söyler (*Der'ü te'ârûz*, I, 179).

Kelâm âlimleri haberin bilgi kaynağı olabilmesi için onun doğruluğunu temel şart kabul etmişlerdir. Nitekim müteahhir dönemden itibaren bu şartın vurgulanması amacıyla "haber-i sâdik" (gerçeğe uygun haber) terkibi şöhret bulmuştur. Haberin gerçeğe uygunluğunda esas

olan, muhatabın buna inanması değil, fiilen gerçeğin böyle olmasıdır. Bunun için de haberin duyuların algısına dayanması gerekir. Mu'tezile âlimlerinden Nazâm'ın, haberin doğruluğunu haber verenin inancına uygun olması şartına bağladığı nakledilmişse de bu görüş itibar görmemiştir (Leknevî, s. 38).

Doğru haber kelâm literatüründe iki kısımda ele alınmıştır: 1. Haber-i Mütevâtir. Yalan söylemek üzere ittifak etmelerini aklın imkânsız gördüğü bir topluluğun verdiği haberdur. Meselâ geçmiş dönemlerde yaşayan milletlerle çeşitli ülke ve şehirlerin varlığı mütevâtir haberle bilinir. Bir haberin mütevâtir sayılabilmesi için bazı şartları taşıması zaruri görülmüştür. a) Haberin, yalan üzere ittifak etmeleri aklın imkânsız görülen ve farklı zümrelerden oluşan bir topluluk tarafından, haber konusunun olduğu dönemden itibaren kesintisiz olarak her devirde nakledilmesi. b) Haberi nakleden ilk topluluğun habere konu olan olayı duyularıyla idrak etmesi ve bu topluluğun yaptığı gözlem sonunda her türlü şüpheden kurtulup kesin bilgiye ulaşması. c) Haberi veren topluluğun yalan söylemesini gerektirecek sebeplerin bulunmaması. d) Mütevâtir haberin aklın imkânsız gördüğü bir bilgiyi ihtiva etmesi. Mütevâtir haberi nakledenlerin müslüman olmaları ve adâlet vasfını taşımaları ise şart değildir. Zira burada esas olan husus, haberi veren topluluğun yalan söylemek üzere ittifak etmesini aklın imkânsız görmesidir. Mütevâtir haberi nakleden topluluğun sayısı konusunda dörtten 300'e kadar farklı rakamlar ileri sürülmüşse de âlimlerin çoğunluğu sayı belirlemenin bir esasa dayanmadığı ve dolayısıyla isabetli olmadığı kanaatinde. Gazzâlî'nin de belirttiği gibi mütevâtir haberin bilgi ifade etmesi, ekmeğin aç doyurması ve suyun susuzu kandırması gibi tabii ve zaruri bir şekilde oluşur (*el-Mustaṣfâ*, I, 138).

Bazı Şii âlimleri, benimsedikleri rivayetleri kesin bilgi statüsünde göstermek amacıyla mütevâtir haberi kendi içinde üç kısma ayırmışlardır: a) Mütevâtir-i lafzî. Aynı veya eş anlamlı lafızlarla nakledilen haberler. Bu tür haberlerin mevcudiyeti tartışma konusu olmakla birlikte geçmiş nesillerden yazılı metinler halinde intikal eden bilgilerin lafzan mütevâtir kabul edilmesi gerekir. b) Mütevâtir-i mânevî. Nakledilen bilginin farklı lafızlarla ve az çok değişiklik gösteren bir tarzda aktarıldığı haberler. Mütevâtir haberin en yaygın olanı budur. c) Mütevâtir-i icmâlî. Büyük bir topluluk tarafın-

dan nakledilmesine rağmen fazla miktarda mâna farklılıkları içeren haberler. Belli bir konuda genel kanaat uyandıran bu tür haberler, daha ziyade delil oluş niteliğini güçlendirmek amacıyla tevâtür statüsüne alınmakla birlikte çoğunluğun tasvip ettiği mütevâtir haber türü değildir (Seyyid Hâşim el-Hâşimî, IV/4, s. 51-52).

Kâ'bî, Ebû'l-Hüseyn el-Basrî, İmâmü'l-Haremeyn el-Cüveynî, Gazzâlî, Seyfeddin el-Âmidî gibi Mu'tezilî ve Sünnî kelâmcılar mütevâtir haberin istidlâlî, dolayısıyla nazarı bilgi ifade ettiğini ileri sürmüşlerdir. Bunların dışındaki İslâm âlimleri ise mütevâtir haberin zaruri ve kesin bilgi kaynağı olduğu görüşünde birleşmişlerdir. Zira âlimlerin çoğunluğuna göre mütevâtir haber, akıl yürütmeyi bilen veya bilmeyen herkeste bilgi meydana getirmekte ve bu bilginin kesinliği konusunda kimsede herhangi bir şüphe uyanmamaktadır. Mu'tezile'den Nazzâm ise mütevâtir haberin verdiği bilginin kesinlik arzemediği görüşündedir. Zira mütevâtir haberi nakleden topluluk fertlerden oluşmaktadır ve her ferdin yanılması veya yalan söylemesi mümkündür (Bağdâdî, s. 11; Ebû Rîde, s. 16).

2. Haber-i Resûl. Nübüvveti mucize ile kanıtlanmış peygamberin verdiği habere ibaret olup bu tür haberin kaynağını oluşturan kişinin gerçek peygamber olup olmadığını akıl yürüterek kanıtlamak gerektiğinden haber-i resûl ile zaruri değil istidlâlî veya iktisabî bilgi meydana geldiği ve bunun kesinlik açısından zaruri bilgiye benzediği kabul edilmiştir (Mâtürîdî, s. 8-9; Teftâzânî, s. 19). İbn Teymiyye peygamberin verdiği haberin sadece bir nakil değeri taşımayıp, doğruluğuna ilişkin akli delilleri de ihtiva ettiğini belirterek kesin bilgi meydana getirdiğini vurgulamıştır (*Der'ü te'âruz*, I, 199). Haber-i resûlün doğruluğu hususunda görüş ayrılığı bulunmamakla birlikte peygambere aidiyetinin kanıtlanması önemli görülmüştür. Bu sebeple kelâm âlimleri sabit oluşu açısından haber-i resûl üç kısma ayırmışlardır: a) Mütevâtir haber. Yalan söylemek üzere ittifak etmelerini aklın imkânsız gördüğü ashop topluluğunun Hz. Peygamber'den duyup tâbiîn nesline, aynı şekilde onların tebeu't-tâbiîne, bunların da daha sonraki nesillere aynı lafızlarla rivayet ettiği haberlerle, yine sahâbîlerin Hz. Peygamber'de müşahe-de ettikleri ve aynı şartlarla aktardıkları davranış ve olaylardır. Resûl-i Ekrem'e söylemediği sözün isnad edenlerin cehennemlik olduğu konusundaki hadis (bk. Weynsinck, *el-Mu'cem*, "kzb" md.) farz na-

mazların ve rek'atlarının sayısına, namazın rükünlerine dair hadisler bu türe ilişkin örnekler arasında zikredilir. b) Müsteftiz haber. Tevâtür derecesine ulaşmayan sahâbîlerin Hz. Peygamber'den naklettiği rivayetin tâbiîn, tebeu't-tâbiîn ve daha sonraki nesiller tarafından tevâtür derecesinde nakledilmesiyle oluşan habere ibarettir; "meşhur haber" diye de bilinir. Şefaât, mest üzerine meshetmeye dair hadisler bu konudaki örneklerdendir (İbn Fûrek, s. 23; Bağdâdî, s. 13, 204). c) Âhâd haber. Ashaptan son nesle varıncaya kadar tevâtür derecesine ulaşmayan râvîlerin rivayetiyle sabit olan haberdir (haber-i vâhid). Resûl-i Ekrem'den nakledilen haberlerin çoğu bu türden olup daha çok amelî ve ahlâkî konulara dairdir. Sübût açısından kesin olmayan bu nevi haberler akaid konularında kesin delil teşkil etmez (*el-Ta'rîfât*, "hbr" md.; Mâtürîdî, s. 9; Bağdâdî, s. 13;). Daha çok Hanefî-Mâtürîdî âlimlerinin yaptığı bu üçlü tasnif diğer âlimler tarafından haber-i mütevâtir ve haber-i vâhid olmak üzere iki grup halinde ele alınır. Çünkü netice itibarıyla müsteftiz haber de haber-i vâhid grubuna girer. Yalnız onun tâbiîn neslinden itibaren şöhret bulması, ashop kademesindeki sayı yetersizliğini gidermemekle birlikte âlimlerce hüsnükabul gördüğünü gösterir (bk. HABER-i VÂHİD).

Kelâm âlimleri haberi başka türlü tasniflere de tâbi tutmuşlardır. Meselâ doğruluğu bilinen, yalan olduğu bilinen ve doğru veya yalan olduğu bilinmeyen haberler gibi. Tevâtür yoluyla nakledilen haberlerle Allah'ın ve peygamberin verdiği haberler, ümmetin ittifak ettiği haberler, istidlâl yoluyla üretilen ve tevhid, adalet, nübüvvet gibi konularda ortaya konan bilgiler birinci grubun örneklerini teşkil eder. Bu bilgilere aykırı düşen haberler de yalan olduğu kesinlikle bilinen haberleri oluşturur. Doğru veya yalan olduğu bilinmeyen haberler ise her iki yöne ihtimali bulunan ve hakkında kesin bir hüküm verilemeyen haberlerdir. Tevâtür derecesine ulaşmayıp âhâd statüsünde kalan haberler bu türdendir (Kâdî Abdülcebbar, *Şerhu'l-Uşûl'l-hamse*, s. 768-769; Gazzâlî, *el-Müstasfâ*, I, 140-144; Sefârînî, I, 13-14). Bâkullânî gibi bazı kelâmcılar haberi gruplandırırken değişik bir yöntem uygulamışlardır. Buna göre haber üç kısma ayrılır: 1. Duyuların ve pratik akıl ilkelerinin ispat ettiği vâcibe dair haberler. Kâinatın varlığından ulûhiyyet ve nübüvvet konularına kadar duyu ve akıl yoluyla elde edilen bilgiler bu türün örneklerini oluşturur. 2. Ölülerin konuş- tuğunu ve iki zıddın bir arada bulundu-

ğunu nakleden haberler örneğinde görüldüğü gibi duyular ve akıl vasıtasıyla imkânsız olduğuna hükmedilen muhale dair bilgiler. 3. Herhangi bir yerde bir insanın öldüğünü ve bir ülkenin ekonomik durumunun iyi veya kötü olduğunu bildiren haberler ki bunlar aklın imkânsız görülmeyen bilgilerdir (*et-Temhid*, s. 160-162).

Kaynaklarda yer alan bilgilerden kelâm âlimlerinin doğru haberin kesin bilgi kaynağı oluşturduğu noktasında ittifak ettikleri anlaşılmaktadır. Bu âlimler arasında, daha çok haberin kapsamı ve buna bağlı olarak çeşitli bakımlardan gruplandırılması konusunda farklı görüşlerin ileri sürüldüğü görülmektedir. Gazzâlî'nin de belirttiği gibi (*el-İktisâd*, s. 253) haberin bir olayı görmeye ve işitmeye dayanması gerektiği dikkate alınırsa akıl yürütmek suretiyle üretilen bilgileri onun kapsamına alan ve buna göre bilgileri gruplandıran görüşlerin isabetli olmadığını söylemek gerekir.

Haber konusunda âlimler arasında tartışılan hususlardan biri de Hz. Peygamber'in verdiği haberlerin aklın ışığında yorumlanıp yorumlanmayacağıdır. Selef âlimlerine göre peygamberin verdiği haber aklın ışığında te'vil edilmemeli, akıl onu aynen kabul etmelidir. Zira peygambere inanmak demek verdiği haberi doğruluğunu benimsemek demektir. Ayrıca bu âlimlere göre Resûl-i Ekrem'in verdiği haberlerin hiçbirini akla aykırı değildir; haberin sübûtu kesin ise buna aykırı olan ve akıl adına ileri sürülen bilgilerin yanlış olması gerekir (İbn Teymiyye, *Der'ü te'âruz*, I, 116; V, 255-257, 339). Diğer âlimlerin çoğunluğu ise peygamberden nakledilen ve müteşâbih grubuna giren haberlerin aklın ışığında te'vil edilmesinin gerektiğini kabul etmiştir (bk. TE'VİL). İslâm âlimleri, Resûl-i Ekrem'den tevâtür yoluyla gelen haberleri inkâr edenlerin tekfir edilmesi gerektiği hususunda ittifak etmişlerdir. Selefiyye ile diğer Sünnî kelâm ekollerine mensup bazı âlimler, peygambere atfedilen meşhûr ve âhâd haberleri inkâr edenlerin de tekfir edilebileceğini ileri sürmüşse de bu görüş çoğunluk tarafından benimsenmemiştir.

Gerek tevâtür yoluyla gerekse peygamberin bildirmesiyle sabit olan doğru haberi bilginin kaynaklarından biri olarak kabul eden İslâm âlimleri, varlık ve olayların yorumuna ilişkin mâkul bir sistem kurmaya çalışan düşünce ekolleri arasında epistemolojik açıdan en kapsamlı yaklaşımı gerçekleştirdikleri gibi hakikati kavrama noktasında da en isabetli yolu

seçmişlerdir. İnsanın evrenin geçmişi, geleceği ve üzerinde yaşadığı dünyanın hâlihazır durumu ile orada meydana gelen olaylar hakkında bilgi edinmek için haberden başka bir kaynağa sahip olmadığı açıktır. Bu sebeple nübüvveti güçlü aklı mücizelerle sabit olan son peygamberden gelen sağlam haberleri dikkate almak, gerçeği kavrama amacı taşıyan her insan için en isabetli davranıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, "hbr", "nb'e" md.leri; *et-Ta'rifât*, "hbr" md.; Ebû'l-Bekâ, *el-Külliyât*, s. 370, 414-416, 886; Wensinck, *el-Mu'cem*, "hbr", "nb'e", "kzb" md.leri; M. F. Abdülbâkî, *el-Mu'cem*, "hbr", "nb'e" md.leri; *Muvatta'*, "Şıyâm", 11; *Müsne'd*, I, 215, 274; III, 4; Buhârî, "Enbiyâ", 1; Müslim, "İmân", 278; İbn Mâce, "Mu'kaddime", 11; Hayyât, *el-İntişâr*, s. 113; Eş'arî, *Ma'kâlât* (Ritter), s. 444; Mâtürîdî, *Kitâbü'l-Teuhîd*, s. 7-9, 26-27; Ebû Hilâl el-Askerî, *el-Evâ'il*, Beyrut 1407/1987, s. 255; Bâkullânî, *et-Temhîd* (Ebû Rîde), s. 160-164; İbn Fûrek, *Mücerredü'l-makâlât*, s. 17-19, 23; Kâdî Abdülcebbar, *Şerhu'l-Uşûl-i-hamse*, s. 768-769; a.mlf., *el-Mugnî*, XV, 319, 333, 338; XVI, 9-13; Bağdâdî, *Uşûlü'd-dîn*, s. 11-14, 20-21, 204, 217-218; İbn Hazm, *el-Ihkâm* (nşr. Ahmet Şâkir), Kahire, ts. (Matbaatü'l-âsime), I, 93-97; a.mlf., *el-Faşl* (Umeyre), I, 41-42; *Gazzâlî*, *el-İktisâd* (nşr. İbrahim Ağâh Çubukçu-Hüseyin Atay), Ankara 1962, s. 194-195, 253; a.mlf., *el-Müstasfâ*, I, 132-144; Neseffî, *Tebsirâtü'l-edille* (Salamê), I, 16-17; Ebû Seleme es-Semerkandî, *Cümeli' usûl-i'd-dîn* (nşr. Ahmet Saim Kılavuz), İstanbul 1989, s. 8-9; Fahrreddin er-Râzî, *el-Mahşûl*, s. 323-329, 387-403; İbnü'l-Esir, *Câmî'u'l-usûl* (nşr. Abdülmecîd Selîm - M. Hâmid el-Fikî), Beyrut 1400/1980, I, 66-68; İbn Kudâme, *Rauzatü'n-nâzir*, Riyad 1415/1994, s. 347, 356-357; İbn Teymiyye, *Mecmû'atü'r-resâ'il*, IV, 169-170; a.mlf., *Der'ü te'âruzi'l-a'kl ve'n-na'kl* (nşr. M. Reşâd Sâlim), [Riyad] ts. (Dârü'l-Künûzü'l-edebîyye), I, 116, 172, 179, 199; V, 255-257, 339, 345; Teftâzânî, *Şerhu'l-Akâ'id* (nşr. Ahmed Hicâzî es-Sekkâ), Kahire 1408/1988, s. 17-19; Cürçânî, *Şerhu'l-Mevâkıf*, s. 556-557; Süyûtî, *Ka'fû'l-ehzâri'l-mütenâşire fi'l-ahbârî'l-mütevatîre* (nşr. Halîl Muhyiddin el-Mîs), Beyrut 1405/1985, nâşirin girişi, s. 5-6; Seffârî'nî, *Levâmî'u'l-envârî'l-behiyye*, Beyrut, ts. (el-Mek-tebetü'l-İslâmî), I, 13-17; Zebîdî, *Lakhtü'l-le'âli'l-mütenâşire fi'l-ehâdisi'l-mütevatîre* (nşr. M. Abdülkâdir Atâ), Beyrut 1405/1985, s. 20-21; Âlûsî, *Rûhu'l-me'ânî*, XXII, 110; Leknevî, *Zaferû'l-emânî fi Muhtaşarî'l-Cürçânî*, Âzamgarh 1415/1995, s. 38; İzmirli, *Yeni İlm-i Kelâm*, I, 30, 31, 57-58; Elmalılı, *Hak Dini*, VII, 5340-5341; Kettânî, *Nazmü'l-mütenâşir mine'l-hadisî'l-mütevatîr*, Beyrut 1403/1983, s. 16; Hasan Hanefî, *Mine'l-Akide ile's-sevre*, Beyrut 1409/1988, IV, 211-215; Ebû Rîde, *Min Şüyûhi'l-Mu'tezile İbrâhim b. Seyyâr en-Nazzâm*, Kahire 1989, s. 16; Mehri Hasan Ebû Sa'de, *el-İtticâhu'l-a'klî fi müşkileti'l-ma'rife 'inde'l-Mu'tezile*, Kahire 1413/1993, s. 137-146; Seyyid Hâşim el-Hâşimî, "Dirâse havle'l-ğaberî'l-mütevatîr", *Türâşünâ*, IV /3, Kum 1409, s. 37-67; IV/4 (1409), s. 51-52.

YUSUF ŞEVKİ YAVUZ

HABER-i VÂHİD

(الخبر الواحد)

Mütevâtir derecesine ulaşmayan haber.

"Bir" anlamındaki Arapça vâhidin haber kelimesine muzaf kılınması (haberü'l-vâhid) veya sıfat tamlaması şeklinde kullanılmasıyla (haberün vâhidün) ortaya çıkmış olup "bir kişinin diğer bir kişiden naklettiği haber" demektir. Vâhid kelimesinin çoğulu olan âhâdla beraber bulunduğu ise (haberü'l-âhâd, ahhârü'l-âhâd) "birden fazla kişinin rivayet ettiği haber" anlamına gelir. Ancak bunlar, usul kitaplarında çoğunlukla birbirinin eş anlamlısı olarak kullanılmakla beraber hadisin âhâd vasfını taşımasının onun her zaman haber-i vâhid olduğunu göstermeyeceği de söylenmektedir. Bundan dolayı hadisçiler, usulcüler ve fakihler tevâtür derecesine ulaşmayan bir haberi "âhâd haber" kabul ettikleri için haberi nakleden râvi sayısının bir, iki, üç veya daha fazla olması arasında fark yoktur. Haber-i infirâd da denilen haber-i vâhid Hz. Peygamber'den rivayet edilen hadisler, sahâbe ve tâbiünden nakledilen haberler için kullanılmakla birlikte hadiste ve diğer İslâmî ilimlerde zikredildiğinde daha ziyade Resûl-i Ekrem'den rivayet edilen hadisler akla gelir. Hadis ilminde, haber-i vâhid için bu genel tarifi dışında özel olarak sahih ve hasen haberin tarifine denk tanım da yapılmaktadır. Buna göre haber-i vâhid, mütevâtir sünnetin dışında kalan ve Resûlullah'tan itibaren adâlet ve zabt sıfatlarını taşıyan bir veya iki yahut tevâtür derecesine ulaşmayan sayıda sahâbenin, daha sonra tâbiünün ve tebeu't-tâbiünün rivayet ettiği, metninde şâz ve illet bulunmayan ve zann-ı gâlib ile (râcîh) sabit olan habere denir. Bir habere rivayet yollarının çoğalması sebebiyle "meşhur" denilse bile bu haber âhâd olmaktan çıkmaz.

Haber-i vâhid etrafında yapılan tartışmalar sebebiyle bu terim mahiyet ve kavram bakımından tarih içinde iki defa anlam değiştirmiş, ilk zamanlar "bir veya birkaç kişinin haberi" anlamına gelirken daha sonra "mütevâtir seviyesine ulaşmayan haber" mânasında kullanılmıştır. Terimin ikinci tanımı, haber-i vâhidlerin dinde delil olup olmayacağı hususuyla ilgili olup fıkhnı tedvin edilmeye başlandığı II. (VIII.) yüzyılın ilk yarısında vehim, şek, zan ve yakîn gibi akfî konuların İslâm toplumunda yayılmasıyla birlikte ortaya çıkmıştır.

Bir kişinin getirdiği haberle amel edildiğini gösteren örneklerin bulunduğu Asr-ı saâdet'te (Buhârî, "Ahhârü'l-âhâd", 1-6) haber-i vâhid kavramıyla ilgili tartışmalar ve onunla amel etmeme diye bir mesele yoktu. Resûl-i Ekrem gerek ibadetlerde ve İslâm'ın temel rükünlerinde gerekse idareciliğiyle ilgili durumlarda bir kişinin getirdiği habere göre icraatta bulunmuştur. Onun ramazan hilâlini gördüğünü söyleyen sahâbiye, "Allah'tan başka tanrı olmadığına ve benim Allah'ın resûlü olduğuma şehâdet eder misin?" diye sorup olumlu cevap alması üzerine sahâbînin haberine güvenerek, "Ey Bilâl, insanlara haber ver, yarın oruç tutsunlar!" demesi (Dârimî, "Şavm", 6); Kubâ Mescidi'nde Mescid-i Aksâ'ya doğru namaz kılmakta olan müslümanların kiblenin Kâbe yönüne çevrildiğini bildiren kişinin haberine güvenerek Kâbe'ye yönelmeleri (Buhârî, "Ahhârü'l-âhâd", 1; Şâfiî, *er-Risâle*, s. 406-408); Hz. Peygamber'in Mus'ab b. Umeyr'i Medineliler'e, Muâz b. Cebel'i Yemen'e, Dihye b. Halife'yi Rum Meliki Herakleios'a, Abdullah b. Huzâfe es-Sehmi'yi İran Kısrası II. Hüsrev'e (Pervîz), Amr b. Umeyye ed-Damrî'yi Habeş Meliki Necâşi'ye, Hâtîb b. Ebû Beltea'yı İskenderiye Meliki Mukavkıs'a, Alâ b. Hadramî'yi Bahreyn Valisi Münzir b. Sâvâ'ya göndermesi gibi uygulamalar (İbn Hişâm, IV, 590, 594-596, 600, 607) haber-i vâhide olan güveni göstermektedir. Ayrıca Resûl-i Ekrem'in elçilerini, emirlerini, kadılarını ve zekât memurlarını çeşitli bölgelere şifahen tebliğde bulunmak veya mektup ulaştırmak yahut dinî hükümleri icra etmek üzere teker teker göndermesi, bu kişilerin gönderildiği toplulukların tebliğ edilen emirleri şahid istemeden kabul etmeleri (Şâfiî, *er-Risâle*, s. 415-418); Hz. Peygamber'in Arap kabilelerinden gelen ve bazan birer kişiden ibaret olan elçilere İslâm'ı tebliğ ettikten sonra onlara öğrendikleri şeyleri kabilelerine öğretmeleri için tavsiyelerde bulunması; içkinin tamamen haram kılındığını bildiren âyetin (el-Mâide 5/90-91) nâzil olduğunu bir sahâbînin haber vermesi üzerine orada bulunan ashabın hemen içki küplerini sokaklara dökmeleri (Buhârî, "Ahhârü'l-âhâd", 1; Şâfiî, *a.g.e.*, s. 408-410); Resûlullah'ın Ebû Ubeyde b. Cerrâh'ı Necranlılar'a yollarken, "Size emin bir adam gönderiyorum" diyerek tâlimatını bildirmesi (Buhârî, "Ahhârü'l-âhâd", 1) gibi bir dizi uygulama, haber-i vâhidin Hz. Peygamber zamanındaki kavram ve mahiyetini göstermekte ve